

MAHMUT ESAT BOZKURT'UN LAİK HUKUKA GEÇİŞE KATKILARI

Gülnehal BOZKURT *

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Saltanat ve Hilafet'in kaldırılması ile yeni Devlet'in yönetim biçimi olan Cumhuriyet sistemi sağlam temellere oturtulmuştur. Hukuk devrimi ise, Cumhuriyet'in olduğu kadar, bilimin ve aklın egemen olduğu bir yaşamı çoktan hak etmiş olan Türk insanının çağdaş haklarının güvencesi olarak gerçekleştirilmiştir.

Bilindiği gibi Türk Hukuk Tarihi'nde laik, yani dinsel kurallardan arındırılmış bir hukuk sistemine geçiş Cumhuriyet'ten çok önce, Tanzimat'ın ilanı ile başlamıştır. Zamanın getirdiği yeni ihtiyaçları karşılama arzusunun, müslüman ve gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının kanun önünde eşitliğini sağlama amacına ¹ kadar uzanan çeşitli nedenlerle Batı ülkelerinin bazı kanunları tercüme edilerek yürürlüğe sokulmuştur. 1850'de Ticaret Kanunu, 1858'de Ceza Kanunu, 1863'de Deniz Ticaret Kanunu, 1879'da Hukuk ve Ceza Usul Kanunu, 1863'de Deniz Ticaret Kanunu, 1879'da Hukuk ve Ceza Usul Kanunlarının alınmaları bu konuda örnek verilebilir. Bu kanunların hepsi de Fransız Hukuku'ndan hemen hemen aynen tercüme edilerek benimsenmişlerdir. Böylece daha teokratik Osmanlı Devleti'nde Batı'nın bazı laik kanunları uygulama alanı bulmuşlardır.

Ancak, özel hukukun en önemli dalı olan medeni hukuk alanında dini hukukun uygulanmasına devam edilmiştir. Âli Paşa'nın Fransız Medeni Kanunu'nun da tercüme edilerek uygulanması fikri, Ahmet Cevdet Paşa'nın önderliğindeki İslam Hukuku yandaşları tarafından tepkiyle karşılanmış ve "Hıristiyan bir ülkeden müslümanlar için Medeni Kanun alınmasının sakıncalı olduğu savunulmuş, sonunda İslam Hukukunun borçlar ve usul hukuku hükümlerini içeren Mecelle kabul edilmiştir. Fakat Mecelle, kişi, aile, vakıf ve miras hukukuna ilişkin kurallarını içermediği için tam bir medeni kanun niteliğini taşımamıştır.

* A.Ü. Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Gülnehal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasal Olayların Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, Ankara 1989, TTK, yay.

Osmanlı hukukçularının Batı'nın laik medeni kanunlarına ilgisi ise sürmüştür ; 1885 yılında Nazaret Hilmi Bey Fransız Medeni Kanununu, Haçeriyân Efendi ise 1912 yılında İsviçre Medeni Kanunu'nu tercüme etmişlerdir. Haçeriyân Efendi, çalışmasının önsözünde ², "yarım asırdan beri ilim ve fende büyük bir süratle ilerleme ve keşifler olduğunu, zamanın değişmesiyle ahkâmın da değişeceği kaidesine, Batı hukukçularının ve hükümetlerinin elele vererek zamanın gerektirdiği şartlara uygun kuralları bulmak için çalıştıklarını, bizde dahi kanunlarımızın yetersizliğinin çoktan beri hissedildiğini" vurgulamaktadır. 1916 yılında da Alman Medeni Kanunu Türkçe'ye çevrilmiştir. ³

Yine aynı yıl kanunların "devrin ihtiyaçlarını karşılamadaki yetersizliği" nedeniyle, Mecelle, Aile Hukuku ve Ticaret Hukuku alanlarında yasa tasarıları hazırlamak üzere ihzar-ı Kavanin Komisyonları kurulmuştur. ⁴ Çalışmalarında Alman, Fransız, İsviçre Medeni Kanunlarına da sık sık başvuran bu komisyonların faaliyetleri siyasal şartlar gereği 1922'de kesilmiştir.

1917 yılında çıkartılan ve Mecelle'nin düzenlemediği Aile Hukukunu içeren Hukuk-u Aile Karamamesi ise 1919 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1338 (1922) de TBMM. nin Üçüncü Toplantı Yılıni açarken yaptığı konuşmada bir hukuk reformuna gidileceğini şöyle açıklıyordu. ⁵

"... heyet-i içtimaiyemizin bütün dünya ile teması tabii ve zaruridir. Bunun için seviye-i adaletimizi bil-cümle medeni hayat-i içtimaiyenin seviye-i adaleti derecesinde bulundurmamak mecburiyetindeyiz. Bu hususatı tatmin için mevcut kanun ve usullerimizi ve nikat-i nazardan ıslah, ihya ve tecdid etmekteyiz ve edeceğiz. Bunda memleketimizin vüsati, vesait-i serianın noksanı ve sair mevani ile müşkülattan başka, bazı mahaller hayat-i içtimaiyelerindeki hususiyetler de nazarı dikkate alınmıştır.

Efendiler ; terakkiyat-ı asriye milletlerin medeni ihtiyaçlarını tevsi, teksir ve tenvir ve bu ihtiyacı-i medeniye ile mütenasip medeni hakların vücudunu istilzam eder. Her devletin mensup olduğu heyet-i içtimaiyenin derece-i temeddüniyetle mütenasip mevzuat- i hukukiyesi vardır. Dünyada mevcut bilcümle medeni devletlerin kanun-i medenileri hemen yekdiğerinin pek yakınıdır. Bizim milletimiz ve Hükümetimiz fikr-i adalet ve zihniyet-i adalet noktasında hiçbir medeni kavimden dun değildir. Belki tarih

² Nazaret Haçeriyân, *Ceride-i Adliye*, C. IV, 101 (1330) s. 5662-5675.

³ *Alman Kanun-u Medenisi*, İstanbul, 1334.

⁴ *Ceride-i Adliye*, Sene VII, Sa. 160-161-162, s. 1333, s. 850-942.

⁵ Ahmet Mumcu, *Ankara Adliye Hukuk Mektebinden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne*, Ankara 1977, s. 28-29 TBMM Zabıt Ceridesi, I. İntihop Devresi I.III, 1338, C.I, S. 4-5.

bu noktada yüksek olduğumuza şahadet eder. Binaenaleyh, bizim dahi mevzuat-i hukukiyemizin bilcümle medeni devletlerin müdevvenat-i kanuniyesinden nâkıs olması caiz değildir.

... Efendiler ; bizim elyevm mevcud olan Kanun-i Medenimiz Mecelledir. Bu Kanun-i Medeni takriben yarım asır evvel Cevdet Paşa merhumun taht-i riyasetinde bir heyet-i ilmiye marifetiyle tertip olunmuştur. İşte, o Mecelenin kavaid-i külliyesindeki, "Ezmanın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz" kaide-i fıkhiyesi siyaset-i adliyemizde üssülesasımızdır. Bu esas dahilinde hareket eden Adliye Vekaletimiz Mecellenin ihtiva veya tatmin eylemediği ihtiyacatı asır ve nâsi , evfak ahkâmıla tevsi ve tersin lüzumunu takdir eylemiştir. Ve bu hususla iştiğal etmek üzere, mütehassıslardan mürekkep bir heyet teşkili için bir kanun lâyihası tanzim edilmek üzeredir...

Gerçekten de, Cumhuriyet'in ilanından hemen önce, 1923 yılında, eski kanunları zamanın ihtiyaçlarına uygun olarak tadil etmek üzere, Medeni Kanun, Kanun-u Ceza komisyonları gibi komisyonlar oluşturuldu.⁶

Adliye Vekaleti'nin bu komisyonların kuruluş şekli ve faaliyetlerini düzenlemek için çıkardığı talimatnamede, "komisyonların, çalışmaları sırasında, bilhassa ülkenin ekonomik kalkınmasına yardımcı olacak kuralları koyacakları ve maksada ulaşmak için gerek fıkıh hükümlerinden ve gerek diğer milletlerce kabul ve tatbik edilmiş esaslardan istifade edecekleri" yazılıydı.

Ancak komisyonların hazırladığı tasarılarından, ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak yeni ve modern kanunların çıkartılamıyacağı anlaşılıyordu.

Komisyonların çalışmalarına ara verilerek siyasal devrimler başlatıldı. Cumhuriyet'in ilanı, Hilâfet'in kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat yasasının kabulü ve nihayet şeriye mahkemelerinin ilgası⁷, Laik hukuka gidişin habercileriydi.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1924'de Meclis'in İkinci Dönem Birinci Toplantı Yılıni açarken yaptığı konuşmada⁸, "hukuk,u medeniyede, hukuk-u ailede takip edeceğimiz yol, medeniyet yolu olacaktır. Hukukta idare-i maslahat ve hurafelere bağlılık, milletleri uyanmaktan meneden en ağır bir kabustur. Türk Milleti üzerinde kâbus bulunduramaz" diyordu.

⁶ Ceride-i Adliye, 1339, Sa. 10, s. 462.

⁷ "Mehakim-i Şeriyenin İlgasına ve Mehakimin Teşkilatına Ait Ahkâmı Muaddil Kanun" 8 Nisan 1340 (1924).

⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I (1919-1938) İstanbul, 1945, s. 317.

Mustafa Kemal Paşa'ya hukuk devrimini gerçekleştirmesinde en büyük yardım ve desteği 21 Kasım 1924'de Fethi Bey kabinesine Adliye Vekili olarak atanan Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943) vermiştir. Mahmut Esat Bey⁹, Avrupa Medeni Kanunlarından birisinin tercüme edilip yürürlüğe süratle konmasını savunmuştur.

Mahmut Esat Bey'e göre :

*"eğer hukuk reformu böyle devam edecek olursa, neticeye varmadan önce seneler geçecektir". "Biz iyi ve ilmî bir hukuk koduna şiddetle muhtacız. Çok iyi kodlar mevcutken yeni bir şey elde etmeye çaba sarf etmek suretiyle vaktimizi neden heba edelim? Ayrıca tatbikatta rehberlik edecek güzel şerhleri olmayan bir kanun mecellesinin faydası nedir ki? Yeni bir kod için bu tip şerhler yazabilecek durumda mıyız? Biz ne lüzumlu vakte ve ne de tatbikata ait emsale sahibiz. Yapılacak yegane iş, iyi şerhleri bulunan hazır ve iyi bir kodu almak ve tam olarak onu tercüme etmektir. İsviçre kodu iyi bir koddur. Ben onu aktarmaya çalışacağım ve Napolyo'nun kendi kodu için yaptığı gibi, tamamını reye vazetmesi için Meclis'ten rica edeceğim. Eğer madde madde müzakere edilecek olursa biz asla bitiremeyiz "*¹⁰

9 Osmanlı Hükümeti tarafından adli reform tasarılarını hazırlamak üzere Fransa'dan danışman olarak getirilen Konit Ostrorog, anılarında, Mahmut Esat Bey için şunları yazmaktadır : 1925 yaz mevsiminde ben İstanbul'da idim ve birkaç günümü Ankara'da geçirdim. Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey'e üniversite kütüphanesi için göndermek lutfunda bulunduğu kıymetli bir Türk Kavanin Mecmuası için teşekkür etmeğe gittim. Ayrıca müteakip sezon derslerim için Türkiye'deki hukuk durum hakkında bazı faydalı malumat toplayabileceğimi ümit ettim. Ben Mahmut Esat'ı genç, çok zeki, çok enerjik, tahsilde bulunduğu Lozan dolayısı ile Batı hukukunda ve İslam hukukunda da iyi tahsil görmüş bir kimsede buldum. Bu son ifadenin bir delili olarak malumat hususunda, Türkçe neşredilen en iyi sünni usul-ü fıkıh eseri bulunan kitabından dolayı kendisine medyun olduğumu söyleyebilirim". Leon Ostrorog, *The Angora Reform*, London, 1927, s. 91.

10 Ostrorog, *age.*, s. 92 -93, Ostrorog, Bakan'ın bu sözlerini şöyle yorumlamaktadır :

"İsviçre kanun kodunun iyi olduğu inkâr edilemez ve bir Türk parlamentosunda bir kanunun madde madde müzakeresinin ne derece sonu olmayan bir işlem olduğunu ben şahsi tecrübeyle çok iyi bilirim ; ne var ki aynı zamanda Bakan'ın sadece İsviçre Borçlar Kanununa atıfta bulunduğunu ve onun Mecelle'nin yerini alacağını tasavvur etmeme rağmen, ben plânın son derece cüretinden dolayı hayal sukutuna uğradım. O, akıtlar ve isbat meselelerinde İslam hukukunun bırakılması demekti. Mecelleye dercedilmiş bulunan eski hükümlerden en küçük bir inhiyafı alakalı olarak Türk Meclis-i Mebusan'ının harp öncesi oturumlarında karşılaşılan acı ve muannit muhalefeli hatırlayarak ben uyanık bakanın planlarından neler doğacağını merak ediyordum. Cübbe ve sanki dünyasında ve hatta laik hakimlerin ve avukatların elinde bile Mecelle sonunda Tevrat'ın korkunç nüfuzunu kazandı."

"Bildiyim, ama eksik olarak bildiyim, hadiseler zincirinin tesiri altında Türk ruhiyatının gelişmesinin hangi merhaleye vardığını o zaman henüz ben anlamamıştım. Bakanın gerçekten tasavvur ettiği şey, yalnız ve yalnız İslam Borçlar ve İspat hukukları yerine İsviçre Borçlar Kanununu ikame etmek değildi. Onun fiilen kasdettiği şey dört mezhep kurucusu tarafından IX. asırda tesis edilen ve o günden bu yana bütün İslam aile hayatının ve İslam iktisadiyatının temelini teşkil eden İslam aile hayatının ve İslam bütün bünyesini yani kan koca hukuku'nu çocuk ve vesayet hukukunu vasiyeler hukukunu, miras hukukunu ve pekalâ da borçlar ve isbat hukuklarını terk etmek idi. Bütün bunların hepsi yok gidecek, tamamen bir kenara itilecek ve yerlerini şüphesiz borçlar hukukunu tesbit eden ve İsviçre Federal kantonları arasında müşterek bir kanun bulunan "Federal Borçlar Kodu" ve fakat aynı zamanda Aile ve Miras Hukuklarını vaz'eden "İsviçre Medeni Kanunu" alacaktır. Pratik olarak bu hususta İsviçre kanunları, tarihi 1907'ye varan ve çoğu german hukuk nazariyatından ilham alan meşhur hukukçuların çalışmasıyla ortaya çıkan modern bir mahsuldür. Bu şu demektir : Aile hukuku sahasında taaddüd-i zevcatın yasaklanması, değişik dinlerle kadın ve erkek arasında evlenmenin cevazı, sırf bu maksatla vaz' edilen bir dava içinde ispat edilecek hususi sebepler için kabul edilen başanma bakımından karı ve kocanın müsavatı, vasiyel ve miras sahasında Roma Hukukuna dayanan, benim hülâsa etiketlerimden tamamen farklı bulunan

Komisyonların çalışmalarının amaçlanan içerik ve hızda olmamasını Adliye Vekili Mahmut Esat Bey şu cümlelerle açıklamaktadır ¹¹.

" 1924 yılında, bunların çalışma verimi gözden geçirildi. Başarabildikleri şunlardı : Borçlar Kanunundan 200 madde, Medeni Kanundan, miras, veraset, evlenme ve boşanma, Ceza Kanunundan 70-80 madde, Kara Ticaret Kanunu bitmemiş!... Çalışma tarzlarına gelince, bu pek hazin bir şeydi, mesela Medeni Kanunun fasılları şöyle yazılmıştır. Bir hüküm Alman kanunundan, bir hüküm Hanbelî mezhebinden, bir hüküm Fransız kanunundan, bir hüküm Şafîî'den, Hanefî'den, diğer bir hüküm İsviçre'den !... Diğer kanunlar da böyle.. Kanun maddeleri arasında uygunluk yoktu. Bunlara hak sisteminde, (Babil Kulesi) de denilebilirdi. Efsaneye göre Babil kulesinde bir aralık insanlar birbirini nasıl anlamadıysa, hakimler de bu sistemde yazılmış kanunlar içinde kendilerini bulamamağa, vatandaşlar ise hak ve ödevlerini anlamamağa mahkûm idiler."

....

"Komisyonlar şu kanaatte idiler : "Her milletin kanunu kendi ihtiyaçlarına göre yapılır. Bizim kanunlar da bize göre yapılmalıdır. Bu yanlıştır. "

"Bugünkü sosyoloji, dünkü Montesquieu Sosyolojisi değildir. Milletler kendi kendilerine yaşamıyorlar. İş bölümü medeni milletleri siyasi istiklâllerine rağmen bir aile haline getirmiştir. Şu halde modern sosyoloji her memleketi ayrı ayrı değil, insanlığı küll halinde mütalaa eder. Türk Milleti medenî dünyanın bir üyesidir. Ve en önemlilerden birisidir. Bu bakımdan bağlı kalacağı hak sistemi, medeni dünyanın hak sistemidir. Zaten medenî milletler ailesine girmenin tek yolu ve çaresi de budur..."

"Bir de şu yanı aydınlatmak lazımdır. Bize uygun olarak hazırladığı söylenen tasarımlar ne dereceye kadar bize göre yapılmışlardır ? Bunların içindeki derme çatma maddelerin hangisi bizim ulusal ihtiyaçlarımızdan alınmıştır?"

"Montesquieu Sosyolojisinin hâlâ hüküm sürdüğünü farzetssek bile, yani milletlerin infirad halinde yaşadıklarını kabul etsek bile, Türkün millî ihtiyaçlarını, İslamî esaslardan mülhem olan Malikî, Hanbelî, Şafîî, Hanefî kurallarla nasıl ifade edebilirdik?..."

Mahmut Esat Bey, sonunda komisyonlar önünde yaptığı ünlü konuşmasıyla laik

ve dini tahakkümlere müstenit bütün engelleri ve farkları dışarda bırakan kaideler durumu bilhassa İslam müesseseleri adatleri ve ön hükümleri noktasından düşünen bir kimseye bu ameliyye, yalnız tahakkuku mutlak olarak imkansız vahşi ve tehlikeli bir plan halinde gözükür. Bununla beraber plan tasarlandığı gibi oynen tahakkuk etmiştir..." a.g.e. , s. 92-93.

11 M.E. Bozkurt, "Türk Medeni Kanunu Nasıl Hazırlandı?" M. Kanunumuzun XV. Yıl Dönümü için İstanbul, 1944, s. 7-20.

hukuka geçileceğini şu cümlelerle belirtiyordu.¹² "Sayın arkadaşlar. Türk ihtilâlinin kararı, Batı Medeniyetini kayıtsız şartsız kendisine mal etmek, benimsemektir. Bu karar o kadar kesin bir azme dayanmaktadır ki, önüne çıkacaklar demirle, ateşle yok edilmeye mahkûmdurlar. Bu prensip bakımından kanunlarımızı oldukları gibi Batı'dan almak zorundayız..."

Batı'dan alınan ilk kanunun, fertlerin toplum halinde yaşaması bakımından bir hüküm ve kıymet ifade eden tüm eylem ve davranışlarını, muamele ve ilişkilerini düzenleyen tüm hukuk kaidelerini içeren Medeni Kanun olması bir tesadüf değildir. Türk insanının günlük hayat ilişkileri artık laik ve çağdaş bir kanunla düzenlenecekti. Çeşitli nedenlerle¹³ İsviçre Medeni Kanunu seçildi.

M. Esat Bey'in hazırladığı Medeni Kanun'un esbab-ı mucibe layihasında bu konuda şu cümleler vardır¹⁴:

"... Millî sosyal hayatı düzenleyen ve yalnız ondan ilham olması icabeden tedvin edilmiş bir Medeni Kanun'dan Türkiye Cumhuriyeti'nin mahrum kalması ne çağdaş medeniyetle ne de Türk İhtilâlinin manasıyla bağdaşabilir ..."

"... Cumhuriyet, Türk adaletinin bu keşmekeşten, yokluktan ve pek iptidai vaziyetlerden kurtarılmasını, devrimin ve çağdaş medeniyetin gereklerine uygun yeni bir Türk Medeni Kanunu'nun süratle meydana getirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu maksatla çıkartılan Türk Medeni Kanunu, Medeni kanunlar sırasında en yeni, en mükemmel ve halkçı olan İsviçre Medeni Kanunundan iktibas olunmuştur..."

"... Bundan başka, uygarlaşmış bir milletin gelişmiş bir kanunun Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulanamayacağı hususundaki tez sakattır ve Türk Milletinin medeni kabiliyeti haiz olmadığını ifade eden bir mantık silsilesine dönüşebilir. Halbuki olayların gerçeği, hâli ve tarih bu iddianın tam aksinedir.. Bunun en bariz ve canlı delili devrimimizin kendisidir. Çağdaş medeniyetin Türk toplumuyla uyuşmayan noktaları varsa, bu Türk Milletinin kabiliyet ve istidadındaki noksanından değil, onu füzulî bir surette kuşatan teşkilat ve dini kurumlardandır... Adliye Vekaleti bu kanunda milletimizin duyguları ile bağdaşmayacak hiçbir nokta tasavvur etmemektedir"

12 M.E. Bozkurt, *agm.*, s. 12 vd. L. Ostrorog, The Angora Reform adlı eserinde M. Esat Bey'in temel inkılabı planlayıp icra eden çok büyük bir insan olduğunu vurgular. *age.*, s. 99.

13 İsviçre Medeni Kanununun en yeni, en mükemmel, halkçı, kolay anlaşılır, basit dili olması, yeni sosyal ihtiyaçları iyi bir şekilde karşılamaya uygun karakteri, İsviçre'nin savaşa katılmayan tarafsız bir ülke olması gibi. Bazı batılı hukukçular ise M. Esat Bey'in hukuk eğilimini İsviçre'de yapmış olmasının çok etkili bir neden olduğunu savunmaktadırlar. Bu konuda bkz. Kurt Üpstein, "The Reception of Western Law in Turkey" *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*, 1956, No. 6, s. 12-27.

14 Bkz. A. Mumcu, *Ankara Adliye Hukuk Mektebinden...* s. 34 vd.

"Örf ve adete ve göreneklere mutlaka bağlı kalmak davası, insanlığı en ilkel durumundan bir adım ileri götürmeyecek kadar tehlikeli bir nazariyedir. Hiçbir uygar millet, böyle bir akide etrafında kalmamış ve hayatın gereklerine uygun hareketle, zaman zaman kendisini bağlayan örf ve adetleri yıkmakta tereddüt etmemiştir... Alman, Fransız, İsviçre Medeni Kanunlarında esas, din ile devletin mutlak surette ayrılığıdır."

Esbab-ı mucibe layihesindeki bu satırlarla laik hukuka geçiş nedenleri açıklanmaktadır. Layihada, laikliğin millî egemenlik için de gerekli olduğu şu şekilde belirtilmektedir :

"Muhtelif dinlere mensup tebaayı ihtiva eden devletlerde tek bir kanunun bütün camiada tatbik kabiliyetini ihraz edebilmesi için bunun din ile münasebeti kesmesi, millî egemenlik için de bir zarurettir. Çünkü kanunlar, dine müstenit olursa vicdan hürriyetini kabul mecburiyetinde bulunan devlette, muhtelif dinlere mensup tebaası için ayrı ayrı kanun yapmak icabeder. Bu hâl, çağdaş devletlerde şart olan siyasî, sosyal, millî birliğe tamamen aykırıdır."

Layihada, kapitülasyonların ve azınlıkları dinî hukuka ilişkin haklarının ancak laik bir hukuk sisteminde sözkonusu olamayacağı da vurgulanmıştır.

Medeni Kanun tasarısı Meclis-i Umumi Heyetinde görüşülürken Hükümet adına konuşan Mahmut Esat Bey,

"Türk sosyal hayatındaki devrimi ifade edecek bu kanunun tatbikinin, Türk milletini medeni kabiliyetlerden uzak görenleri utandıracağını,... Türk tarihinin en hazin siması olan, şimdiye kadar istenildiği zaman kolundan tutularak bir esir gibi yerden yere vurulan, fakat ezelden hanım olan Türk annesini hakiki mevki ve saygınlığına getireceğini" de ekliyordu.¹⁵

4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu ile sosyal hayatımız çağın icaplarına göre düzenlenmiş cinsiyet farkı gözetilmeksizin kadın erkek tüm Türk vatandaşlarına medeni haklardan yararlanma ve medeni hakları kullanmada eşitlik tanınmıştır. Tek eşlilik, medeni nikah, karı-kocanın eşitliği, modern aile tipi, kadının boşanma ve mirasta eşit pay hakkı gibi yeni, çağdaş kurumlar bu kanunla Türk Hukuk Sistemine girmiştir. Bu nedenle Medeni Kanunumuza ilerici, inkılapçı ve demokrat bir ruh hakimdir.

15 **TMMM**, Zabıt Ceridesi, Devre II, İçtima Senesi II, c. 22, I. 57. 17.2.1926, C. 1 s. 230 vd.

Medeni Hukuk alanındaki kanunlaştırma çalışmalarını diğer hukuk alanlarında da Batı'dan alınan kanunlar izlemiştir.

1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu tercüme edilerek 1 Mart 1926'da TBMM. ne sunulmuştur.

Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, eski kanunla ilgili görüşlerini ve yeni bir ceza kanununa duyulan ihtiyacı, Başvekalet kanun layihasını sunuş yazısında şöyle dile getirmiştir ¹⁶:

"Türk Cumhuriyeti İdaresi, Türk İnkılabının vaz ettiği sistemlerinin bir neticesidir. En halkçı ve laik prensiplere müstenit bulunmaktadır. Bu esasla hiçbir münasebeti olmayan ve tamamen zıddı bir vaziyeti ifade eden saltanat ve mutlakiyet devrinin ceza müdevvenatiyle şüphe yoktur ki, tatmin edilemez. Çünkü kanunlar ihzar olundukları devirlerin, zamanların, idarelerin manasına göre tedvin edilirler, bu bir zaruret-tir..." "Yeni kanunun bir an evvel mevkii meriyette vazı, Cumhuriyeti ve İnkılabın hukukunu acilen muhtaç olduğu kuvvetli, müeyyedelerle takviye ve tarsin edecek ve cihanı medeniyet huzurunda Türkiye Devletine en mütakâmil kanunlardan birini daha bahşetmiş olacaktır. Layiha muhtelif ilmi heyetler tarafından tetkik olunarak vücuda getirilmiştir efendim."

Mahmut Esat Bey, Mecliste Ceza kanunu layihasını savunurken, ceza kanununun çok sert olduğunu, çünkü inkılabın çok kıskanç olduğunu belirterek şöyle demiştir :

"... Bundan korkacak olanlar ve korkması lâzım gelenler Türk milletinin menfaatlerine, Türk milletinin hukukuna ve inkılabına karşı tekin olmayanlardır ve bunların korkması lazımdır..."

Mahmut Esat Bey, bu cümlesiyle, hukuk devriminin hem diğer devrimlerin temeli ve dayanağı, hem de güvencesi olma niteliğinin altını çizmiştir.

Mahmut Esat Bey'in Laik hukuka geçişte oynadığı rol şöyle özetlenebilir :

Mahmut Esat Bey öncelikle eski hukukumuzun kendi milli kültürümüzün bir ürünü olmadığını, bu nedenle eski hukukun yerini yine başka kültürlerin ürünü olan, ama çağdaş bir hukuk sisteminin alabileceğini bunun uygarlığın ve Türk devriminin doğal sonucu olduğunu vurgulamıştır.

¹⁶ Türk Ceza Kanunu Layihası (1/793) ve Adliye Encümeni Mazbatası, Sıra No. 80, 29 Kanunuevvel 1341 ; TBMM. Zabıt Ceridesi, Devre II, İcimo senesi III, C. 23, s. 1-19.

Mahmut Esat Bey'in hukuk devriminde izlenecek yol ve yönü belirten açıklamalarını, yeni Türk Devleti'nin kanunları olarak benimsenecek kanunların seçimi izlemiştir.

Hangi ülkelerin kanunlarının seçileceği konusunda da Mahmut Esat Bey'in etkisi, özellikle Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu bakımından inkâr edilemez.

Mahmut Esat Bey, laik hukuka geçişin, sadece ülkenin ilerlemesi için değil, milli birliğin ve bağımsızlığın korunabilmesi, kapitülasyonların tekrar canlandırılmaması bakımından da gerekli olduğunu ısrarla savunmuştur. Mahmut Esat Bey'in, laik hukukun kadınların ikinci sınıf vatandaş olmaktan çıkarılması için tek yol olduğunu gözden kaçırmadığı da konuşmalarından anlaşılmaktadır.

O halde, hukuk devrimi, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş, kalkınmış bir ülke olabilmesi için araç olarak kullanılmış ve Mahmut Esat Bey de Türk devriminin planlayıcısı ve uygulayıcısı olan Büyük Atatürk'e büyük destek veren bir avuç devlet adamının arasında, hukuk devrimine çok önemli ve unutulmaz katkılarda bulunurken, Ankara Hukuk Fakültesi'nin de kurucuları arasında yer almıştır.